

Izabela Musiał

PRZESTĘPCZOŚĆ UBEZPIECZENIOWA I MOŻLIWOŚCI JEJ PRZECIWDZIAŁANIA NA PRZYKŁADZIE UBEZPIECZEŃ KOMUNIKACYJNYCH

Wstęp

Etyka rozumiana jako zespół norm i ocen moralnych charakterystycznych dla danej grupy społecznej, klasy, warstwy jest pojęciem różnie definiowanym w literaturze przedmiotu. Niezależnie od sporów definicyjnych dość powszechnie panuje przekonanie, że jest to nauka o moralności zajmująca się wyjaśnianiem i ustalaniem takich kategorii, jak: dobro i zło, odpowiedzialność, sumienie, powinności oraz wytyczaniem zasad i norm moralnego postępowania¹. O zasadach etycznych w działalności ubezpieczeniowej mówi się już od dawna zarówno w przepisach prawa ubezpieczeniowego, jak i w kodeksach różnych stowarzyszeń grupujących podmioty rynku ubezpieczeniowego, w tym ubezpieczycieli i brokerów. Z przepisami regulującymi tę sferę, określającymi kształtowanie i upowszechnianie zasad etyki zawodowej w działalności ubezpieczeniowej oraz sprawowanie pieczy nad przestrzeganiem zasad uczciwej konkurencji na rynku ubezpieczeniowym można się spotkać zarówno w ustawodawstwie, jak i w przepisach wykonawczych niższej rangi². Odniesienie do tych przepisów występowało zarówno w ustawie o działalności ubezpieczeniowej z 28.07.1990 r., jak i w nowej ustawie o działalności ubezpieczeniowej z 22.05.2003 r., Dz.U. 2003, nr 124, poz. 1151 w rozdziale 14 regulującym zasady działania Ubezpieczeniowego samorządu gospodarczego.

¹ R. Smolski, M. Smolski, E.H. Stadtmuller: *Słownik encyklopedyczny edukacja obywatelska*. Wydawnictwo Europa 1999.

² Ustawa o działalności ubezpieczeniowej z 28.07.1990 r. Dz.U. nr 59, poz. 344, art. 89, ust. 6 i 7.

Zasady etyki zawodowej są istotnym elementem w kontaktach pomiędzy uczestnikami rynku ubezpieczeniowego. Bardzo ważne są relacje powstające pomiędzy ubezpieczycielami a potencjalnymi klientami, dlatego wiele instytucji tworzy na własny użytek normy etyczne, którymi kieruje się w swojej działalności gospodarczej. Ujęcie w ramy i wskazanie wartości moralnego postępowania, a w następnej kolejności kierowanie się nimi jest szczególnie istotne w przypadku instytucji zaufania publicznego, jakimi są m.in. zakłady ubezpieczeń. Tworzenie zasad etyki zawodowej jest korzystne dla wszystkich stron, a ich przestrzeganie powoduje wzrost zaufania społeczeństwa do ubezpieczyciela.

Wiadomo, że obok norm ekonomicznych i prawnych decydujących o sukcesie ubezpieczyciela ważne jest również poszanowanie i stosowanie się do określonych norm etycznych oraz dbałość o wizerunek ubezpieczyciela na rynku. Specyfika działalności ubezpieczeniowej wymaga, aby ubezpieczyciel działał w dobrze rozumianym interesie swoich klientów, z należytą dbałością i starannością. Zakłady ubezpieczeń powinny także stosować się do zasad uczciwej konkurencji, aby nie narażać się nawzajem na podważanie zaufania społeczeństwa.

1. Problemy przestępczości ubezpieczeniowej w Polsce

Doświadczenia wynikające z obserwacji współpracy pomiędzy ubezpieczycielami a ubezpieczonymi wskazują niestety na nieetyczne postępowanie zarówno po stronie ubezpieczonych, jak i zakładów ubezpieczeń. Efektem tych zachowań są działania przestępcze zmierzające do uzyskania nienależnego odszkodowania. Szacunki co do skali zjawiska przestępczości ubezpieczeniowej w Polsce są rozbieżne i wahają się od kilkunastu do 50% wypłaconych odszkodowań i świadczeń czy pozyskanych składek³. W tym przypadku można przyjąć szacunki wynikające z fragmentarycznych badań, które podejmowano w odniesieniu do działu ubezpieczeń majątkowych i pozostałych osobowych. Z fragmentarycznych badań przeprowadzonych w 1992 r. przez prof. T. Rydzka

³ W. Jarocho: *Przestępczość ubezpieczeniowa (skala i skutki)*. „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2000, nr 5, 6, s. 5.

wynikało, że starty ekonomiczne zakładów ubezpieczeń w dziale ubezpieczeń majątkowych i pozostałych osobowych z tytułu przestępstw ubezpieczeniowych kształtują się na poziomie 25-30% łącznej wartości wypłaconych odszkodowań i świadczeń⁴. W innych, nowszych źródłach wskazuje się, że straty z tytułu przestępstw ubezpieczeniowych stanowią prawie ¼ pobranych składek⁵, natomiast według danych PZU S.A. skala oszustw ubezpieczeniowych oscyluje na poziomie około 20% wypłaconych odszkodowań. Dane dotyczące udziału wyłudzeń w zbiorze składki brutto działu II w latach 1997-2002 przedstawia tab. 1.

Tabela 1

Wskaźnik udziału wyłudzeń w zbiorze składki brutto działu II w Polsce w latach 1997-2002

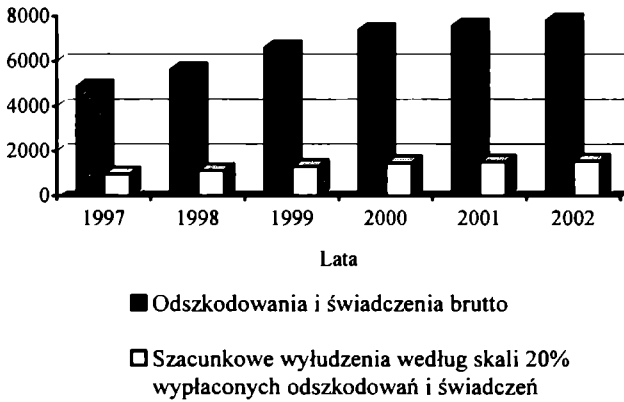
Lata	Składka przypisana brutto (mln zł)	Odszkodowania i świadczenia wypłacone brutto (mln zł)	Szacunkowe wyłudzenia według 20% skali wartości odszkodowań i świadczeń (mln zł)	Wskaźnik udziału wyłudzeń w składce (%)
1997	8 105,3	4 858,1	971,62	11,98
1998	10 052,2	5 616,4	1 123,3	11,17
1999	10 932,3	6 602,0	1 320,4	12,07
2000	12 239,6	7 377,0	1 475,4	12,05
2001	12 889,3	7 561,8	1 512,4	11,73
2002	13 254,0	7 795,9	1 559,2	11,76

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Roczników Statystycznych GUS za lata 1997-2002.

Jeżeli przyjąć, że wyłudzenia stanowią 20% wypłaconych odszkodowań i świadczeń, to wskaźnik udziału wyłudzeń w zbiorze składki brutto w dziale II przedstawiałby się następująco: największy w 1999 r. – 12,07% składki przypisanej brutto i kolejno w 2000 r. 12,05%, w 1997 r. 11,98%, w 2002 r. 11,76%, w 2001 r. 11,73%, natomiast najmniejszy w 1998 r. 11,17%.

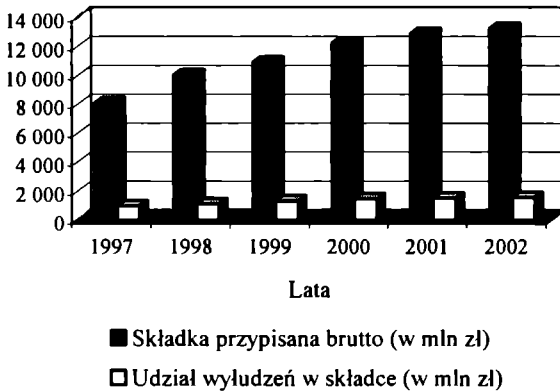
⁴ T. Rydzek: *Przestępczość ubezpieczeniowa w świetle teorii i praktyki*. „Prawo Asekuracyjne” 1996, nr 2, s. 2.

⁵ W. Jarocho: *Przestępczość na rynku ubezpieczeniowym*. Warszawa 2002.

Rys. 1. Szacunkowe wyłudzenia według skali 20% wartości odszkodowań i świadczeń w stosunku do odszkodowań i świadczeń ogółem

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Roczników Statystycznych GUS za lata 1997-2002.

Rys. 2. Udział wyłudzeń w składce do składki przypisanej brutto z ubezpieczeń dział II (w mln zł)

Źródło: Ibid.

Jak wynika z rys. 2, udział wyłudzeń w składce do składki przypisanej brutto dla ubezpieczeń działu II kształtował się na poziomie 12% pobranych składek. Poziom ten utrzymywał się właściwie bez większych wahań od 1997 r., a jego liniowy wzrost był spowodowany wzrostem składki w analizowanym okresie. Nie jest to jednak obraz obiektywny, przy przyjętym bowiem wskaźniku wyłudzeń w wysokości 20% każdy wzrost wartości wypłacanych odszkodowań i świadczeń powoduje automatycznie wzrost szacunkowych wyłudzeń, co nie zawsze musi oznaczać wzrost przestępczości. Wzrost ten może wynikać z przyczyn naturalnych, jak np. wzrost liczby zdarzeń losowych objętych ubezpieczeniem, jednak z drugiej strony nie można wykluczyć, że straty mogły wynikać ze wzrostu liczby przestępstw na szkodę zakładów ubezpieczeń.

2. Skutki ekonomiczne przestępczości ubezpieczeniowej

Skutki przestępstw ubezpieczeniowych przekładają się na ekonomiczne straty zakładów ubezpieczeń, co powoduje negatywne konsekwencje w postaci podwyższania składek ubezpieczeniowych. W związku z tym w stratach tych partycypują sami ubezpieczeni (poprzez płacenie wyższych składek).

W praktyce ubezpieczeniowej zagrożenie przestępczością ubezpieczeniową jest utożsamiane z liczbą ujawnionych przestępstw. Przestępczość ujawniona, co jest oczywiste, jest wielokrotnie mniejsza od przestępczości rzeczywistej. Przestępstwa rzeczywiście dokonane określa się zwykle mianem „ciemnej liczby”. Jest to matematyczna różnica pomiędzy liczbą przestępstw faktycznie zaistniałych a liczbą przestępstw zgłoszonych właściwemu organowi powołanemu do ścigania sprawców przestępstw. Dokładne określenie tego pojęcia pozwoliłoby, w połączeniu ze zmianami w kodeksie postępowania karnego dotyczącymi prowadzenia postępowań przygotowawczych w sprawach o przestępstwa, na odkrycie szerokiej sfery ukrytej obecnie przestępczości. Jest ono różnie określane, ale głównie chodzi o stosunek, w jakim pozostaje liczba przestępstw osądzonych do przestępstw faktycznie popełnionych na danym terenie. Wartości stosunku pierwszej (ujawnionej) do drugiej (rzeczywiście dokonanej) przyjmuje się w kryminologii różnie, zależnie od rodzaju przestępstw, np. od 1 : 5 dla przestępstw kryminalnych do 1 : 300 dla przestępstw ekonomiczno-finansowych i oszustw wszelkiego typu⁶. Przestępstwa ubezpieczeniowe należą do grupy przestępstw ekonomiczno-finansowych.

⁶ W. Jarocho: Op. cit., s. 67.

Na podstawie danych dotyczących ujawnionych nadużyć oraz przyjętego wskaźnika „ciemnej liczby” w relacji 1 : 300, właściwego dla przestępstw ekonomiczno-finansowych, a więc także dla przestępstw ubezpieczeniowych można określić szacunkowo skalę przestępstw w ubezpieczeniach komunikacyjnych występujących w Polsce oraz ich udział w łącznej liczbie wypłaconych odszkodowań i świadczeń (tab. 3).

Tabela 3

Udział nadużyć ubezpieczeniowych w odszkodowaniach i świadczeniach z tytułu ubezpieczeń komunikacyjnych w Polsce w latach 1998-2002

Wyszczególnienie	Lata				
	1998	1999	2000	2001	2002
Liczba wypłaconych odszkodowań i świadczeń (w mln zł)	4318,0	4972,3	5476,4	5563,1	5816,1
Liczba ujawnionych nadużyć ubezpieczeniowych	2235	2480	2738	2780	2810
Liczba nadużyć przy założeniu wskaźnika „ciemnej liczby” 1 : 300 (w mln zł)	670,5	744,0	821,4	834,0	843,0
Wskaźnik udziału ujawnionych nadużyć w ogólnej liczbie odszkodowań	15,53%	14,96%	15,00%	14,99%	14,49%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Rocznika Statystycznego GUS 2003.

Z przedstawionych wyliczeń wynika, że wskaźnik wyłudzeń w Polsce przy przyjętej metodzie szacowania kształtuje się na poziomie 15% liczby wypłaconych odszkodowań i świadczeń (w 1998 r. – 15,53%, w 1999 r. – 14,96%, w 2000 r. – 15,0%, w 2001 r. – 14,99%, w 2002 r. – 14,99%), natomiast w ujęciu wartościowym wielkości te wahają się w przedziałach od 670 tys. w 1998 r. do 843 tys. w 2002 r.

3. Przystępczość w ubezpieczeniach komunikacyjnych

Przystępczość w grupie ubezpieczeń komunikacyjnych jest poważnym zjawiskiem społecznym, sprawiającym wiele problemów zarówno posiadaczom pojazdów narażonym na kradzież własnych samochodów, jak i organom ściga-

nia, dla których sprawnego funkcjonowania niezbędne jest wdrożenie nowych rozwiązań prawnych, systemowych i organizacyjnych do walki z tym rodzajem patologii.

Doświadczenia policyjne wskazują, że stosowane w sposób wrywkowy działania represyjne są absorbujące i drogie, a w dłuższej perspektywie mało skuteczne. Pozytywne wyniki w walce z przestępczością samochodową może przynieść jedynie zakrojony na szeroką skalę program jej zapobiegania. Z uwagi na fakt, że przestępczość samochodowa jest zjawiskiem skomplikowanym, stworzenie skutecznych barier hamujących jej rozwój wymaga rozwiązań systemowych i interdyscyplinarnych oraz połączenia wysiłków wielu instytucji i organizacji odpowiedzialnych za sferę bezpieczeństwa i porządku publicznego w państwie, a także samorządów i sektora prywatnego⁷. Przemocowa jest zjawiskiem bardzo złożonym; to nie tylko kradzieże pojazdów, lecz także handel częściami samochodowymi zdobytymi w przestępczy sposób, fałszerstwa dowodów rejestracyjnych i praw jazdy czy wyłudzenie ubezpieczeń na podstawie fikcyjnych kradzieży, podrobionych dokumentów lub zawyżonej wartości pojazdów. W celu ograniczenia skali zagrożenia przestępczością, w tym przestępczością ubezpieczeniową, w 2002 r. w Komendzie Głównej Policji, przy współpracy z poszczególnymi resortami, instytucjami i organizacjami odpowiedzialnymi za sferę bezpieczeństwa i porządku publicznego, samorządami i sektorem prywatnym, został opracowany projekt programu zapobiegania i zwalczania przestępczości samochodowej, dla którego ustalono datę ostatecznego zakończenia wdrożeń na 1.01.2006 r.

4. Program przeciwdziałania przestępczości ubezpieczeniowej

Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocowości zawiera konkretne rozwiązania organizacyjne i legislacyjne. W zakresie poprawy stanu porządku publicznego przewiduje wiele przedsięwzięć, takich jak wprowadzenie procedury rejestracyjnej przestępstw mające na celu odciążenie organów ścigania od prowadzenia w pełnym zakresie części postępowań w sprawach nie rokujących wykrycia oraz utworzenie w Policji scentralizowanej służby do walki z przestępczością zorganizowaną i narkotykową. Program przewiduje także przeprowadzenie technicznej modernizacji służb odpowiedzialnych za porządek

⁷ Program zapobiegania i zwalczania przestępczości samochodowej. „Prawo – Ubezpieczenia – Reasekuracja” 2003, nr 9, s. 96.

publiczny i ochronę granic. Planowane zwiększenie uprawnień operacyjnych Policji i Straży Granicznej będzie służyło przede wszystkim wzrostowi skuteczności w walce z najgroźniejszymi formami przestępczości. W tym celu zostanie utworzone także Centrum Informacji Kryminalnej mające spełniać rolę „banku”, z którego zasobów będą mogły korzystać wszystkie służby zwalczające przestępczość.

Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocności zakłada działania w trzech obszarach.

W pierwszym obszarze, dotyczącym działań systemowych zawarto m.in. uruchomienie Centralnej Ewidencji Pojazdów i Kierowców (CEPiK), wprowadzenie nowego wzoru dowodu rejestracyjnego powstającego w wyniku centralnej personalizacji uniemożliwiającej posługiwanie się podrobionymi dokumentami, wprowadzenie zmian w procedurze rejestracji pojazdów, wyposażenie służb granicznych w możliwość automatycznej rejestracji osób i pojazdów przekraczających granicę np. poprzez „przeciąganie” dowodu rejestracyjnego zawierającego urządzenie elektroniczne poprzez czytnik, który będzie się komunikował z Policijną Ewidencją Rzeczy Poszukiwanych oraz stworzenie centralnej bazy danych ubezpieczycieli, doskonalenie metod ujawniania przestępstw ubezpieczeniowych, unifikację formularzy ubezpieczeniowych i współpracę z policją.

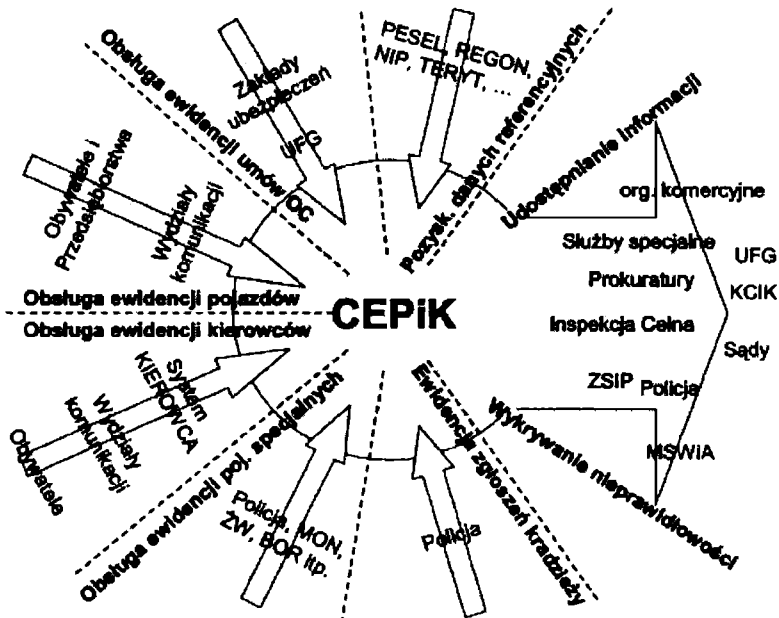
W obszarze prawnym zawarto m.in. inicjatywę wdrożenia mechanizmów prawno-finansowych porządkujących obrót pojazdami użytkowymi, częściami i akcesoriami, wprowadzenie jednolitej procedury złomowania pojazdów, uregulowanie problemu zbycia pojazdów nieznanymi właścicielami i pojazdów niemających pierwotnych cech identyfikacyjnych oraz wprowadzenie obowiązku znakowania pojazdów.

W obszarze organizacyjnym zawarto postulat utworzenia w policyjnym pionie do walki z przestępczością gospodarczą specjalistycznych ogniw do walki z przestępczością ubezpieczeniową, wprowadzenie niezbędnych zmian organizacyjnych i funkcjonalnych w policji oraz w sektorze ubezpieczeń, doskonalenie współpracy pomiędzy organami ścigania i ubezpieczycielami oraz podjęcie działań zmierzających do uporządkowania zasad funkcjonowania giełd samochodowych.

Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocności w obszarze działań systemowych zawiera przedsięwzięcie budowy systemu Centralnej Ewidencji Pojazdów i Kierowców (CEPiK). Celem przedsięwzięcia jest ochrona interesów

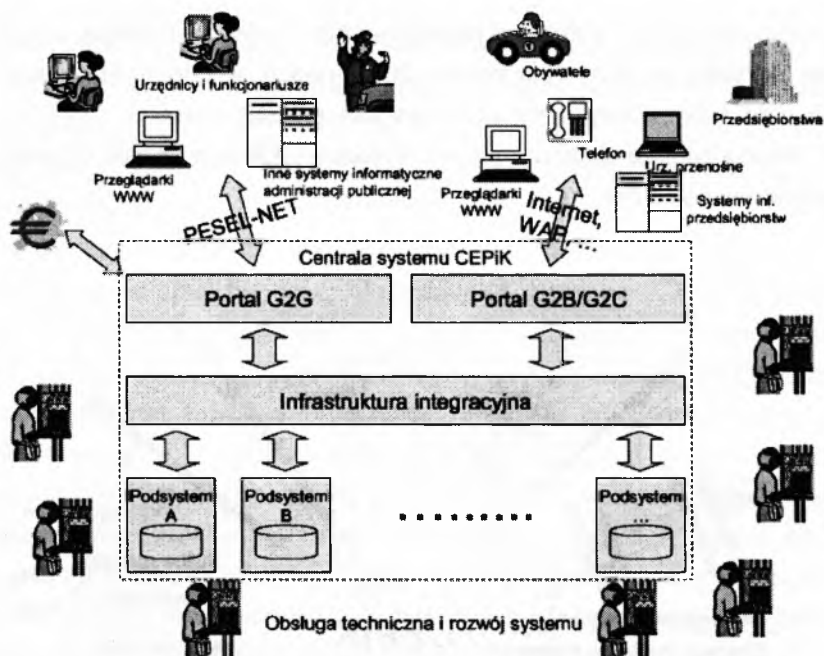
państwa i obywateli w zakresie bezpieczeństwa pojazdów i ich właścicieli oraz bezpieczeństwa ruchu drogowego. Cel ten w odniesieniu do systemu CEPiK przekłada się na cele szczegółowe związane z poprawą szeroko rozumianej jakości procesów obsługi ewidencji pojazdów i kierowców oraz szerszym wykorzystaniem pozyskiwanych w tych procesach informacji, w tym wykorzystaniem informacji do walki ze zorganizowanymi grupami przestępczymi.

Najważniejsze elementy zakresu systemu CEPiK w sposób schematyczny zaprezentowano na rys. 3 i 4.

Rys. 3. Zakres systemu CEPiK

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Program CEPiK – Wykonanie i wdrożenie oraz obsługa eksploatacyjna i rozwój systemu informatycznego*. MSWiA – Departament Rejestrów Państwowych, Warszawa 2003.

Rys. 4. Koncepcja techniczna systemu CEPIK (uwzględniająca strategiczne kierunki rozwoju)

Źródło: Ibid.

W zakresie działania CEPIK znajduje się ewidencja zawieranych umów obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych. Proces ewidencji umów OC będzie się odbywał za pośrednictwem Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego (UFG).

Możliwe są dwa główne warianty realizacji procesu:

- 1) CEPIK „fizycznie” ewidencjonuje informacje o polisach OC,
- 2) MSWiA (jako administrator danych zgromadzonych w CEPIK) zleca prowadzenie tej ewidencji Ubezpieczeniowemu Funduszowi Gwarancyjnemu, który i tak ma obowiązek prowadzenia ewidencji, zobowiązując Fundusz do udostępnienia systemowi CEPIK usług dostępu do tych danych (z określonymi parametrami).

MSWiA będzie udostępniać informacje z zasobów CEPiK dwóm rodzajom instytucji:

- 1) podmiotom niekomercyjnym (głównie jednostkom administracji publicznej, organom ścigania, służbom specjalnym, organom wymiaru sprawiedliwości itp.),
- 2) podmiotom komercyjnym (głównie instytucjom o charakterze badawczym i statystycznym).

Zakończenie

W konkluzji rozważań na temat przestępczości ubezpieczeniowej należy stwierdzić, że konieczne jest dalsze podejmowanie różnorodnych działań i inicjatyw służących zapobieganiu i zwalczaniu tej patologii zarówno przez zakłady ubezpieczeń, jak i inne instytucje rynku ubezpieczeniowego. Istotnym zagadnieniem pozostaje wzrost świadomości ubezpieczonych w celu wyeliminowania społecznego przyzwolenia dla sprawców tego typu czynów. Równie istotnym przedsięwzięciem jest przekonanie o wadze problemu samych ubezpieczycieli, którzy często lekceważą to zagrożenie, a także organy ścigania i sądy przeświadczone o niskim stopniu szkodliwości społecznej przestępstw ubezpieczeniowych. Już wprowadzenie oficjalnych statystyk dających podstawę do analizy zjawisk patologicznych w ubezpieczeniach stanowiłoby istotny argument w rozważaniach na ten temat.

THE CRIMINAL ACTIVITIES IN INSURANCE AND METHODS OF PREVENTING THEM BASED ON THE COMMUNICATION INSURANCE EXAMPLE

Summary

The principles of the professional ethics are important elements in the relations between the participants of the insurance market. Especially, the relations between the insurance institutions and the potential customers are extremely important. That is why many insurance institutions have established their own ethical rules that are used during the market activity. The process of establishing and then using the rules of ethical behaviour is particularly essential for the institutions of public trust.

The process of establishing the principles of the ethical rules is beneficial for all the participants and it also increases the trust of the society for the insurance institutions.

Nevertheless, the observations of a co-operation between the insurance institutions and their customers show a non-ethical behaviour of both sides. The criminal activities connected with obtaining the undue compensations are the effects of such behaviour.